

Posudek oponenta disertační práce Sabriny Muchové

„Estetická syntéza Theodora W. Adorna. Subverzivní aspekt umění a jeho sociální rozměr“ předkládané v roce 2024 na Katedře estetiky

I. Stručná charakteristika práce

Práce se zabývá pojmem estetické syntézy a ukazuje jeho potenciál pro komplexní pochopení Adornovy koncepce umění. Disertace zkoumá jednotlivé aspekty tohoto pojmu a srovnává ho se syntézou sociální. Představuje pak v některých stránkách objevené pojetí subverzivní a sociální role umění v Adornově díle.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Práci hodnotím jako velmi zdařilou po stránce heuristické, argumentační a také invenční. Mohu konstatovat, že představuje důležitý příspěvek na poli adornovských studií zaměřených na estetiku. Dosahuje kvalit, které ji činí srovnatelnou s mezinárodní odbornou produkcí v této oblasti.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

Práce má přehlednou a dobře budovanou strukturu, v níž jednotlivé kapitoly i jednotlivé pasáže na sebe obsahově navazují a tvoří organický celek.

Autorka dokáže jasně a přesvědčivě argumentovat a má schopnost vést polemiku i se zavedenými Adornovými interprety.

Sabrina Muchová odvedla vynikající heuristickou práci. Představuje sekundární prameny, které náležitě osvětlují daný problém a umožňují vytvořit si předpoklady pro vlastní interpretační koncepci. K tématu estetické syntézy dle mého soudu shromáždila veškerou relevantní literaturu.

Autorka vnáší do problematiky vlastní pohled, který si vytváří na základě znalosti současného stavu bádání. Zdůrazňuje existenci dvou druhů syntéz v Adornově myšlení: syntézu sociální a estetickou. Estetickou syntézu pojímá jako princip organizování, v němž zvláštní se stává součástí celku uměleckého díla s uplatněním minimálního stupně násilí na jeho jedinečnosti. Polemizuje s autory, kteří tvrdí, že umělecké dílo podle Adorna představuje utopickou formu rozvrhu společnosti. Předkladatelka správně poukazuje na

to, že dle Adorna se v uměleckém díle setkáváme pouze se záblesky vize „usmířené“ společnosti, ne však s jejími organizačními principy, které by nebylo možné nikdy reálně uskutečnit. Autorka přináší objevný pohled na estetickou syntézu, který – mohu-li soudit – není v této podobě formulován u jiného badatele.

Sabrina Muchová estetickou syntézu vyložila jako nekonečný proces vyvažování obecného a zvláštního uvnitř organizačního pletiva daného díla. Tato interpretace se mi jeví jako nejlépe sladěná s Adornovým způsobem myšlení a s obsahem jeho textů. Její pojetí estetické syntézy má potenciál k tomu, aby byl dále rozvíjen ve vztahu k současným diskusím o umění po konci umění či umělecké kritice po konci obecných uměleckých kritérií. Estetická syntéza se chápe jako určitá vlastnost samotného uměleckého objektu a není konstituována fluidním vnímáním recipientů.

Mohu dodat, že pojem estetické syntézy může napomoci překonat přílišné vychýlení současného umění i kritiky k pólu recipienta s jeho prožíváním. Takto interpretovaný pojem estetické syntézy pak vyjadřuje podobnou intenci jako Badiouovo chápání umění, v němž jsou rovněž rozhodující „objektivní“ charakteristiky díla a problémy týkající se jejich vnitřních formálních procesů. Badiou pak výslovně pojímá umění jako autonomní proceduru pravdy, která je v principu nekonečná. Tedy nalezám zde paralelu s charakteristikou estetické syntézy, kterou představila Sabrina Muchová.

Komentáře k dílčím otázkám

- Rozum

Autorka píše: „Rozum si z tohoto hlediska lze představit jako určující sílu, která působí na uskutečňování veškerých sociálních interakcí, způsobů chování nebo společenských norem. V pozadí interakce subjektu, i když půjde o subjekt kolektivní, tedy například určitou společenskou skupinu, a objektu, ale můžeme rozpoznat ještě fundamentálnější vztah, který Adorno s pojmem rozumu spojuje.“ (s. 15)

Adornovo pojetí rozumu je vhodné vykládat především ve vztahu k Hegelovi a také ve vztahu k Weberovi a jeho koncepci „racionality“. Tito myslitelé byli pro Adorna směrodatní.

- Normativita a utopie

„Do Adornovy koncepce se tak dostává normativní aspekt, který má vliv nejen na to, jak Adorno fungování rozumu formuluje, ale i na tematizaci selhání a možností, která rozumu připisuje.“

S pojmem normativity je třeba pracovat více obezřetně. V chápání kritické teorie se obvykle spojuje s frankfurtskými mysliteli druhé generace a především s dílem Habermasovým. Adorno sám kritizuje metodologické rozdělování společenské dynamiky na normativitu a fakticitu. Autorka později píše, že rozum kritizuje sám sebe kvůli svému „špatnému svědomí“, neboť se na zvláštním proviňuje násilím a nenaplnuje své smířčí možnosti. Tento způsob kritiky je však kritikou dialektickou, ne normativní v obvyklém slova smyslu.

Vypadá to, že překladatelka ztotožňuje normativitu a utopii. „Adornova představa správné podoby rozumu se prolíná s jeho koncepcí smíření (Versöhnung). Zatímco správná podoba rozumu se v Adornově uvažování koncentruje do několika konkrétních požadavků či kroků, které je potřeba uskutečnit, smíření značí **utopický, normativní horizont jejich naplnění** (zvýraznil oponent).“ (s. 25).

Jak vidíme u Habermase, Mannheima a dalších autorů, kteří se zabývají utopičností, mezi normativitou a utopičností je dosti velký rozdíl (např. normativní požadavek racionální komunikace není chápán jako požadavek utopický). V dalších částech práce se však tato konfúze již prakticky nevyskytuje a ve stěžejních partiích se od pojmu normativity ustupuje zcela.

- Výklad sociálního pojetí syntézy

Autorka píše: „Podobně jako rozum, také syntéza má pro Adorna význam nad-individuálního principu, nikoliv pouze myšlenkového výkonu jednotlivců. Syntéza v Adornově uvažování funguje spíše jako sociálně strukturující princip, protože se osvědčuje jako (zdánlivě) výhodnější pro přežití lidského druhu a stabilizaci společnosti, ve skutečnosti ale především odpovídá mocenským zájmům rozumu a potažmo i kapitalismu.“ (s. 37)

Výklad by bylo možné rozšířit o Adornovu kritiku Hegelova pojetí syntézy a společnosti vůbec z jeho *Tří studií k Hegelovi* či z *Negativní dialektiky*. Adornova kritika syntézy je dosti spjatá s jeho vymezováním se vůči Hegelovi, což se sluší zmínit. K dalšímu prohloubení pojmu estetická syntéza by mohl přispět koncept „konstelací“ a „modelů“ z *Negativní dialektiky*, které představují Adornovo hlavní řešení otázky, jak propojit obecné a zvláštní. Pojem estetické syntézy by se tím stal více plastickým. Po obsahové stránce je zatím formulován v základních obrysech.

- Interpretace vztahu mezi uměním a společností

Autorka tento vztah vyjadřuje např. slovy „v rozumu uměleckých děl, který je současně nenásilný i sjednocující, se odráží problémy a rozpory, které jsou uvnitř společnosti i uvnitř rozumu.“ (s. 55)

Pro uchopení tohoto vztahu by se dal využít pojem mimetičnosti umění, který Adorno spojuje už s nejstaršími kulturními formami (ovlivňování animistických duchů pomocí masky, díky níž šaman duchy napodobuje).

- Komunikace mezi prvky uměleckého díla

Autorka píše: „Určité udržení původní dynamiky a vzájemných vztahů mezi prvky naznačuje i Adornovo prohlášení, že ‚syntéza, kterou dílo uskutečňuje, není jeho prvkům prostě dána; opakuje to, v čem prvky vzájemně komunikují‘. Takový popis se na první pohled může jevit jako poněkud nesrozumitelný. Nejlépe jej lze vysvětlit právě jako Adornův důraz na zohledňování vlastního charakteru – zvláštnosti – prvků samotných v kontrastu s postupem syntézy ve společnosti. Čím prvky vzájemně komunikují, není jasné a Adorno nikdy žádné vysvětlení neposkytuje.“ (s. 61)

Zde by opět pomohlo studium konceptu konstelací a modelů v *Negativní dialektice*, v nichž se taková komunikace objevuje.

- Kritika jednoty a její historická podmíněnost

Sabrina Muchová píše: „Nereflektivní nárok na jednotu Adorno, jak uvádí Hammer, kritizuje a považuje jej za morálně pochybný, přinejmenším ve stávajících podmínkách kapitalistických společností. Naproti tomu umělecká díla nedosahují svého sebeurčení tím, že by se formovala do plně sjednocených, do sebe uzavřených, zcela izolovaných celků, ale tím, že se formují sama, pomocí svého imanentního procesu organizování. Podmínkou sebeurčení uměleckých děl tudíž není nutnost být uzavřeným a fixně daným celkem, ba právě naopak.“ (s. 68)

Nabízí se otázka, nakolik je Adornova kritika principu jednoty sama historicky podmíněná „stávajícími podmínkami kapitalistických společností“. Adorno si tuto historickou podmíněnost každé filosofie, včetně své vlastní, uvědomoval jako málokdo. Tehdejší kapitalismus byl kapitalismem „administrovaným“ či „organizovaným“ (byl to fordisticko-keynesiánský kapitalismus). Pozdější neoliberální kapitalismus je však dezorganizovaný, flexibilní a spotřebitelsky individualizovaný „just in time“ (viz Nealon, *Post-Postmodernism: Or, the Cultural Logic of Just-In-Time Capitalism*). Je plný neuspořádaných toků a vln a my se můžeme ptát, jak by se proměnilo Adornovo chápání jednoty, pokud by žil v časech současného kapitalismu, který zdůrazňuje to zvláštní a individuální.

- Semiautonomie a postmoderní umění

Na to navazuje další problém spjatý s postmoderním uměním. Autorka píše: „V umění působí jako společenský jeho imanentní pohyb proti společnosti, nikoliv jím manifestované stanovisko (Adorno)“ „Pokud bychom měli Adornovu myšlenku poněkud

parafrázovat, dalo by se říct, že své stanovisko vůči společnosti umělecká díla manifestují právě ve svém vnitřním organizování a ve své strukturaci, tedy ve své estetické syntéze a její vnitřní rozpornosti.“ (s. 104)

Adorno zjevně předpokládá, že umění si ve společnosti udržuje svou semiautonomii. Co však postmoderní umění, které dle Jamesona semiautonomii postrádá a je součástí pozdně kapitalistické kulturní produkce? Není pak zapotřebí nejprve usilovat o novou formu umělecké semiautonomie, která teprve umožní estetickou syntézu? O něco takového se snaží někteří umělci spjatí s metamodernismem, remodernismem a dalšími směry „po konci postmodernismu“.

IV. Dotazy k obhajobě

- Existuje estetická syntéza také v postmoderním umění, které podle Jamesona ztratilo svou společenskou semiautonomii?
- Je estetická syntéza obecnou vlastností umění všech historických epoch nebo se objevuje jenom v modernismu či dalších obdobích, v nichž umění má svou semiautonomii?
- Jaký význam může mít koncepce estetické syntézy v diskusích o situaci a povaze umění a umělecké kritiky v současném světě?

V. Závěr

Předložená disertační práce splňuje požadavky kladené na disertační práci, a proto ji doporučuji k obhajobě a předběžně ji klasifikuji jako prospěla.

18. 3. 2024

doc. Mgr. Michael Hauser, Ph.D.